

DI SAIT VO LUSÉRN appuntamento della minoranza cimbra di Luserna

A cura dell'ufficio pubblicità
del quotidiano Trentino

A khinn, drai zungen

In ta' vo haüt boaztma ke aniazglaz khinn mage aubaksan lirnante zboa zungen un ke 'z iz nia kartza pale zu heva à zo lirnase. In moinar huamat Sudtirol, fin vor zbuantzekh, draitzekh djar, vil par taütsch-belesch hãm vorzichtet auzozügla soine khindar dupplzung vor di vort ke ditza magatze bohintarn in soim gelirna. 'Z iz bar ke di khindar boda krescharn høarante ren zboa zungen, vil vert hevan à zo reda eppaz spetar, ma ditza iz eppaz gantz normale un bill nèt munen, azpi ma hatt geglobet disedjar, ke sa bartn nèt lirn zo reda gerècht. Di studjös khòn ke da peste zait zo heva à zo lirna a zung iz von zèro finn atti drai, drai djar un a halbez. In dise drai djar un a halbez 'z hirn von khinn ziaget inn aniaglan khlàng un aniaglaz bort boz høart azpi di milch boz taidet von pusom vo dar màmma. Di khindar boda àhevan zo lirna da zboat zung spetar, machan mearar velar, ma sa hãm allz ummaz no vil zait auzopezzrase. Von sim djar vür, lirn zo reda a fremmega zung gerècht azpi di muatarzung khint hërta sberar un khostet hërta mearar fadige, sidegual azma khent eltar. Moi nevódo, boda lebet ka Poatzen, iz augebakst dupplzung taütsch un belesch un hatt gemacht da taütsch schual. Vo viar djar hattar nonet geredet a bort, sovl ke balamàng

habaraz a pizzle gevörtet azzar sai müttat. Àndarst baz müttat! Bintsche zait spetar dar pua hatt bol àgeheft zo reda, un haüt hattar a snattar - in zboa zungen, ma vorstéat! Soi baibe khint vo dar Armènia un redet armèno, belesch, frantzés, russo un a pizzle taütsch. Soine zboa khindar ren taütsch pinn tatta un pittar nona, armèno pittar màmma un belesch pinn nono. In ta' vo haüt a söttaz iz khent z' soina eppaz gantz normale in di groazan statt, ma hërta mearar in di khlumman lentar o. Ma drai zungen, soinsa nèt kartza vil vor a khlumma khinn? Nò, khònda di studjös vo neurolinguistica, di schiéntza boda studjart bazta vürkhint in ünsar hirn balbar ren un lüsen àndre laüt ren. Di khindar soim guat zo lirna zboa odar drai zungen àna auzomischase, azzese lai høarn ren vor genümma zait alle tage. Sicha khostetz vil zait un fadige, ma mearar in eltarn baz in khinn sèlbart, un furse untar untar iz pròpio ditza boda macht sovl di vort. Ma disa zait un fadige boma schenkht soim khinn zaltze auz un barten vil prövan in lem: berda aubakst dupplzung bart spetar lirn destrar a dritte un magàre a viarte zung o. Ombrómm di zungen soim azpi di khèrschan: ummana ziaget d' àndar.

Paolo Pergher

Postin von hümbel

Di taup iz hërta gest a bichtege vich vor 'z menschen un no vor tausankhar djardar disar vogl iz gest genützt von laüt a migele azpe a "postin von hümbel". Inar bötta, defätti, hattma nèt lai gemak schraim an email odar àrtavan epparümaz pinn telefono azpe ma tüat haützotage. Machan bizzan eppaz epparümman boda hatt gelebet in an baitn platz iz nèt gest eppaz dèstar.

Di laüt alóra hãm genützt di taupm. Dise vögl, defätti, in an uantzen tage soim gest guat zo flattr vor 900 kilòmetre, ke 'z soinz schiar di kilòmetre bodada bölln soim vo Roma zo riva a Praga gianante pittn aroplò.

In da gantz bèlt hattma àgeheft zo nütza di taupm z' schikha nachrichten benn ma hatt gebart ke molàrante dise vichar dise soim hërta gest guat zo kheara bodrüm in platz bo sa soim gebortet.

Di earstn boda hãm àgeheft zo nütza di taupm soinz gest probailmente di Edjitzie no 'z djar 2900 vor da iz gebortet Gottarhear. Di Edjitzie hãmse genützt daz meararste benn sa soim gânt in kriage, asò azpe alle di àndarn fölk un natzióngen boda, spetar o

in di stòrdja, hãm genützt dise vögl n' z' schikha nachrichten in soldàde boda soim gest nà zo khempfa in kriage.

Vil laüt hãm asò àgeheft auzügla dise vichar, nèt lai in Egitto, ma in vil àndre natzióngen o, azpe in Cina, India un in di Persia, un spetar soinsa khent vil gekhennt in di Grecia o.

Dise "postin von hümbel" hãm però gehatt vil arbat in di zaitn von Romé un in di zait medievale o.

Azpe bar hãm sa khött dise vögl soim gest genützt daz meararste in kriage zo macha bizzan bichtege sachandar in soldàde. Di taupm soim gest defätti pròprio bravat in soi arbat un nützan dise vögl iz gest dèstar un sichar un vor ditza soinsa khent genützt in kriage franco-prussiana un in di zboa bèltkriagar o.

Di taupm-spia hãm gehöft o zo boróata pezzar in sbarco in Normandia; 'z iz gest pròprio a taup, bodase nèt hatt gelatt pòkhan von taütschan, bodaz hatt dartant zo macha bizzan in inglèsan ke sa soim gest no zo boróata disa kriageoperatióng.

Disa taup, pittnàdar pitt àndre taupm o boda hãm

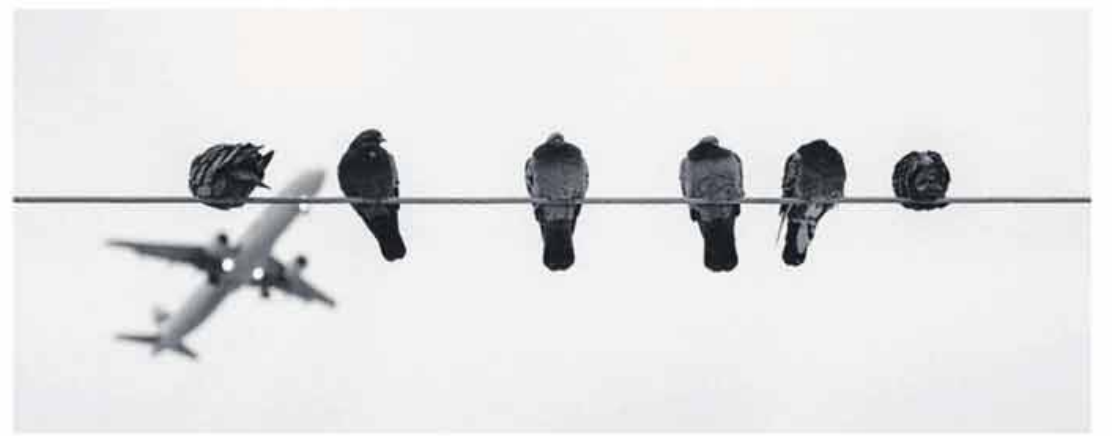
hehöft in kriage, hatt gebunnt di Dickin Medal, a madàdja boda in zboat bèltkriage iz khent pensart zo onoràre di "vichar-soldàdo". Zo gedenkha dise bravate vichar soinda khent augemacht spetar ettlane monumentn in meararne statt, azpe a Bruxelles boda iz khent gemacht dar Monument au Pigeon-Soldat.

In di earst zen, zbuantzekh djardar von 900 di taupm soim nemèar lai gest postin ma sa soim khent z' soina khlummane repòrter o. Ma hatt àgeheft zo

pintanen à an khlumman fotoapparat pittnan timer un dòpo hattmase molart un asò, àna zo barnaz, di taupm flattrante hãm gemacht an hauf foto, àna zo khemma gesek un darbècht.

Haüt aromà soinda an hauf nàuge technologie un apparat un vor ditza habar a migele vorgèzzt bi bichte 'z mangda soim dise vichar pitt soimen fähigkeiten; però ma boast nia, an tage magapar bidar hãm mengl vo se.

E.v.K.

Bichtege schraibar: Edgar Allan Poe

"Un moi seal, von sèll schatn boda fluttarnte rastet danidar, / bart nèt austian - nimmarmear!".

Asò rifte 'z gedicht mearar gikhennt von Edgar Allan Poe "dar Ram". Khummane börtar zo übarsètzaz mang prengen in khlàng azpeda dedlt 'z gedicht, sovl azpe lesantez in inglese, soi khlàng parirat soim a langez gekràka boda sticht 'z hërzt von menschen bodaz lüsan, a gekràka boden gidenkht ke soi vorliarate baibe bart nemèar khearn bidrüm un boden macht slifan laise laise in gespinna. Vor ditza iz pezzar azta berda vorstéat un khant lesan in inglese lest bia 'z rifte 'z gedicht asò azpe soi schraibar hattz geschribet 'z djar 1844: "And my soul from out that shadow that lies floating on the floor / Shall be lifted - nevermore!".

Ditza gedicht hatt gimacht khennen Edgar Allan Poe in da gantz America un darnà in da gantz bèlt

o. Nèt lai ditza gedicht ma di stòrdje o von Poe soim gest asò schümma un starch z' soina guat zo mercha di kultur vo alln üs. Poe iz gest dar earst schraibar vo "fantascienza", dar earst boda hatt gischribet a stòrdja vo detective un ummandar von earstn z' schraiba stòrdje horror. Ena Poe di libadar un di film von lestn hundart djar beratn sichar vil àndarst. Est magatma gloam ke ummandar pittnan söttan geschènk vodar natür möchat soim gest fodrart pitt gèlt, mearar baz Stephen King in ta' vo haüt. Invètz iz nèt gânt asò. Edgar Allan Poe iz gistorbet azpe dar hatt gilebet: squàse arm un lazzante hintar an mistero.

Soi gantz lem iz vürgant tunkhl un stràmbar. Gibortet 'z djar 1809, soi vatar iz vortgant vodar famildja a djar spetar un soi muatar iz gistorbet 'z djar drau, 1811. Dar khint àginump zo züglanen

vonar àndra raicha famildja ma baldar àheft z' soina a pizzle groaz straitetar pitt soim stiafvatar vor di sölde un vonkéat. Dar schraibetze inn zo macha in soldàdo lungante aft soi nàm un afti djar bodar hatt gihatt. Zboa djar spetar kontàrtat epparümman di gebàrt un khint vortgeschicht.

Dar gilàngta innzoschraibase in di schual von ofitzièl vo West Point ma dar vonkéat vo sèmm o dòpo a djar zoa nèt zo khemma girüaft in a rècht. Vo sèmm vür süachtar zo gibinnanen 'z proat azpe schraibar ma dar steat hërta àna gelt ànka azzar iz gikhennt bobràll vor soi gedicht "dar Ram". Dòpo in toat djung vo soim baibe heftar à zo trinkha hërta mearar un zo betta un vrizzt auz alle di sölde boden stian. Dar stirbet er o baldar hatt 40 djar ma niamat boazt djüst njànka haüt umbrómm un bazzen iz vürkhent.

Rodolfo

